

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS jr EN JAC. P. THIJSSE

Het Korhoen (*Lyrurus tetrix*) in „De Groote Peel”

M. H. VAN DEURSEN EN
J. TH. TER HORST.

Over het voorkomen van het Korhoen in het staatsnatuureservaat „De Groote Peel” en zijn levenswijze en gedragingen aldaar zijn weinig gegevens bekend gemaakt. Dit reservaat is samengesteld uit een Limburgs deel, genaamd „Ospelse Peel” en een Noordbrabants deel, „Astense Peel” geheten. De eerste van ons is belast met de bewaking van dit gebied en het verrichten van waarnemingen aan flora en fauna. Zonder aan de juistheid van de gegevens in de wetenschappelijke verhandelingen te twijfelen of daaraan afbreuk te willen doen, meenden wij, dat het wel aanbeveling verdient onze in het veld in de praktijk opgedane ervaringen

— en dat betreft hier een periode van tien jaren — op schrift te stellen. Hieruit zal dan blijken, dat op de meeste punten overeenstemming bestaat met reeds eerder bekend gemaakte feiten. Sommige reeds bekende gegevens zullen door onze mededelingen aangevuld worden, terwijl in een enkel geval sprake zal zijn van een rectificatie (bv. van een publikatie op pagina 476 van de „Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg”).

Daar uit historische gegevens, welke zijn opgetekend naar aanleiding van gesprekken met zeer oude peelwerkers, gebleken is dat het Korhoen reeds vanaf het begin van deze eeuw in dit peelgebied als

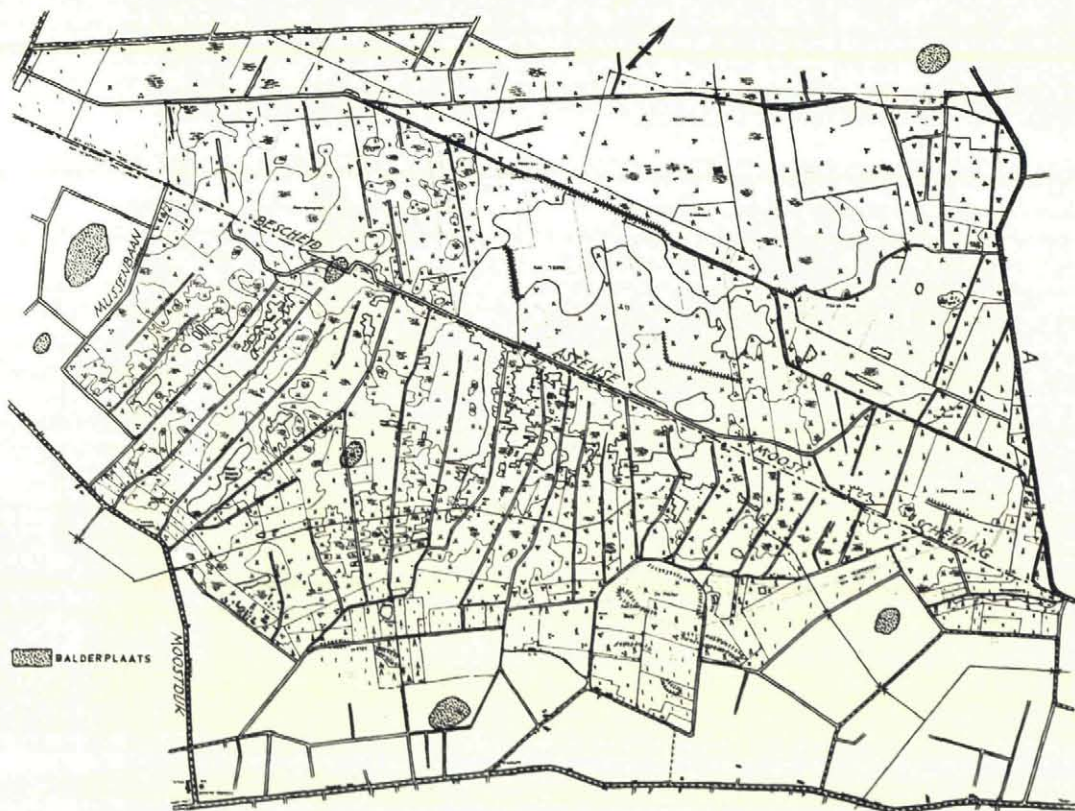

Fig. 1. Overzichtskaartje van „De Grootte Peel” met balderplaatsen van het Korhoen.

inheems moet worden beschouwd, wordt tevens een inzicht verkregen in het verloop van de broedvogelstand van deze interessante vogel.

In het natuurreservaat „De Grootte Peel” (fig. 1) komt het Korhoen het gehele jaar als standvogel voor. Het reservaat is ongeveer 900 ha groot. Het gehele peelgebied is ongeveer 1400 ha groot, maar plm. 500 ha zijn nog eigendom van de Brabantse gemeente Astén. In het Limburgse gedeelte van het reservaat liggen op de grens van beide provincies nog enkele particuliere perceeltjes als enclaves in de staatsgronden. Het peelgebied is een afgegraven hoogveengebied met heidevelen, waarin opslag van berken en vliegdennen. De oude uitgegraven veenputten

vormen in natte jaren grote plassen en vennen. De Korhoenders verblijven meestal op wat hoger en rustig gelegen delen, welke begroeid zijn met Struikheide, berken en vliegdennen. Dergelijke hoger gelegen delen liggen verspreid over praktisch het gehele reservaat en bestaan uit zandopduikingen op het dekzandplateau dat onder het afgegraven hoogveen aanwezig bleek. Reeds op afstand kunnen deze hogere en drogere plekken in het terrein worden onderscheiden door de vegetatie, in het bijzonder door de struikheidebegroeiing.

In de zomer worden Korhoenders zelden buiten het eigenlijke peelgebied waargenomen, waaruit afgeleid zou mogen worden dat zij in die periode hun voedsel

voornamelijk in het reservaat weten te vinden.

In de winter echter is het Korhoen voor zijn voedsel gedeeltelijk mede aangewezen op de wei- en bouwlanden die rondom het reservaat zijn gelegen. Uit waarnemingen die gedurende een tiental achtereen volgende jaren konden worden gedaan, is namelijk gebleken dat de Korhoenders in het winterseizoen veelal foerageren op dergelijke wei- en bouwlanden waar ze landbouwzaden kunnen vinden. Wanneer de bouwlanden bestaan uit stoppelvelden, zoeken de vogels daarop graag naar afgevalen granen. Ook wordt graag gefoerageerd op zulke bouwlanden wanneer ze reeds geploegd en vers ingezaaid zijn, maar dan bestaat het voedsel meer uit het pas gezaaide graan. In de winter worden voorts ook graag verse berkekatjes gegeten. In de uitwerpselen werden namelijk dikwijls restanten van deze katjes aangetroffen (fig. 2). In het vroege voorjaar worden sommige weilanden welke als enclaves in het reservaat liggen of zich aan de rand daarvan bevinden, als voedsel- en balderplaatsen gebruikt (fig. 1). Bij voorkeur kiezen de vogels echter de weide-enclaves midden in het peellgebied.

De baltsplaatsen, die bij voorkeur door de vogels op de wat hoger gelegen terreinen worden uitgezocht, moeten kennelijk aan drie voorwaarden voldoen en wel:

1. de vegetatie moet laag zijn of in het geheel ontbreken;
2. de Korhoenders moeten een ruim uitzicht hebben;
3. voldoende rust moet op de balderplaatsen en omgeving heersen.

Het hoogtepunt van de baltstijd valt in de periode begin april tot begin mei, wat uit persoonlijke waarnemingen gedurende de afgelopen 10 jaren is gebleken. Het balt-

sen wordt echter ook in mindere mate gedurende andere gedeelten van het jaar uitgevoerd, o.a. in de maanden januari en februari en de periode van september tot en met december. In de maanden juni, juli en augustus werden in die 10 jaren nimmer baldergeluiden gehoord.

Na de ruiperiode hoort men van september af gedurende de gehele herfst en vaak ook in de wintermaanden het baldergeroep en ook het bekende sissende geluid. Ook kan dan het springend opvliegen, waarbij de vogel soms tot 1 meter hoogte kan springen, duidelijk worden waargenomen. Deze gedraging is volgens de ornitholoog Mr. Notermans uit Venlo waarschijnlijk nodig opdat de hanen beter zichtbaar worden voor de hennen. Dit springend opvliegen, zoals dit wordt beschreven door Kruyt (die in ons land wel mag gelden als dé expert op het gebied van de korhoenderstudie), werd ook gezien wanneer tijdens de balts soortgenoten of kraaien over de balderplaats vlogen.

Fig. 2. Keutels van korhanen (uitwerpselen van hanen en hennen zijn verschillend). Foto J. Th. ter Horst.

Fig. 3. *Vechtende korhanen. Foto Jan van de Kam.*

In de maanden maart en april neemt de hevigheid van het baltsen toe, waarbij in de morgenuren meer baldergeroep en sissende geluiden zijn te horen dan in de middag, wanneer door de mannetjes meer onderling wordt gevochten of waarbij het territorium op de baltsplaats tegen andere mannetjes verdedigd wordt (fig. 3). Dit verschil in gedragingen tijdens morgen- en middaguren werd o.a. ook persoonlijk door Mr. Notermans vastgesteld. Tevens kon worden geconstateerd dat bij dergelijke gevechten tussen de mannetjes onderling de veren in het rond vlogen.

In de laatste 2 jaren (1966 en 1967) kon worden opgemerkt dat verscheidene balderplaatsen door ongeveer dezelfde hoeveelheid hanen gebruikt werden met slechts 1 of 2 mannetjes per balderplek. In voorgaande jaren daarentegen baldden de Korhoenders met grotere aantallen tegelijk op één plek, dikwijls zelfs met

8 tot 10 mannetjes. De laatste plek waar 2 à 3 jaren geleden nog een grote hoeveelheid hanen tegelijk aan het balderen was, blijkt inmiddels met een té hoge Struikheide te zijn dichtgegroeid waardoor dit terreintje kennelijk ongeschikt geworden is als balderplaats.

Het zich verplaatsen van het Korhoen in het reservaat „De Groote Peel” was vooral in het winterhalfjaar — wanneer deze vogels in grote groepen plegen te focrageren — duidelijk waarneembaar. Vóór 1965 werden in het winterhalfjaar overal verspreid aan de randen van het reservaat groepjes foeragerende Korhoenders gezien, terwijl daarna slechts op enkele plaatsen in het zuidelijke en westelijke gedeelte Korhoenders werden opgemerkt. Bij ons onderzoek naar het verloop van de Korhoenderstand in „De Groote Peel” bleek ons dat concrete cijfers over de jaren vóór 1958 ontbreken. Wel zijn een

drietal oude peelwerkers, respectievelijk 65, 72 en 83 jaren oud, gevraagd naar hun kennis van de Korhoenders. Volgens deze mensen was het Korhoen begin 1900 in de Peel aanwezig. De oudste van de drie kwam als jongen van 16 jaar in de Peel en heeft toen Korhoenders waargenomen. Volgens deze peelwerkers waren er toen echter minder Korhoenders dan in de jaren 1950-1956. De jongste van de drie heeft tot 1956 voor de firma Van de Griendt turf gegraven en beweerde, dat er omstreeks 1950 en volgende jaren veel Korhoenders in de Peel aanwezig waren, aanzienlijk meer dan thans. Dit blijkt ook duidelijk uit de grafiek, die wij voor u hebben samengesteld (fig. 4) en die betrekking heeft op het verloop van de stand in het tijdvak 1958 tot en met 1967. Duidelijk komt hieruit naar voren, dat omstreeks 1959-1960 een scherpe daling van het aantal vogels het geval is geweest, zowel wat de mannetjes als de wijfjes betreft. Het jaar 1961 gaf na een aanvankelijke bestendiging van de stand een lichte vooruitgang te zien. In 1962 volgde weer een daling en nadien is een lichte vooruitgang c.q. een bestendiging van de stand merkbaar. Bekend is dat de verhouding tussen de seksen gunstig mag worden genoemd als er meer hennen dan hanen aanwezig zijn. Uit de grafiek kunnen we ook lezen in welke jaren de seksenverhouding ongunstig genoemd moest worden, bv. in het jaar 1959, toen er van de 55 vogels 35 hanen en 20 hennen waren, en in 1961 toen er van de 30 dieren 20 hanen en 10 hennen present bleken te zijn. Na het jaar 1962 constateren we een meer gunstige ontwikkeling in de seksenverhouding, welke vooral tot uitdrukking komt in de voorstelling van de stand per begin 1967. Van de toen aanwezige 26 vogels waren er slechts 8 hanen.

Als een der meest waarschijnlijke oorzaken van de achteruitgang mag de toenevende begroeiing met Berken, Ratelpopulieren en Struikheide genoemd worden. Voorts mag als een zeer belangrijke factor beschouwd worden de verontrusting door loslopende honden, met welk probleem het beheer de laatste jaren ernstig geconfronteerd wordt en dat — naar wij vernemen — eveneens overal elders in de reservaten in Limburg speelt. Vossen en verwilderde katten dragen mede bij tot de verontrusting. Jonge Korhoenders zijn namelijk tot laat in de herfst slechte vliegers. Dit is ook goed bekend bij vele jagers en stropers. Het Korhoen is bovendien een gewild object om in geprepareerde toestand (opgezet) in bezit te hebben. Als men de ogen de kost geeft blijken in de omgeving van Weert heel wat opgezette exemplaren bij de bevolking aanwezig te zijn. De meeste hiervan moeten uit de Peel afkomstig zijn. Hoewel het euvel van het vangen van Korhoenders ten behoeve van het prepareren sterk is afgenomen, is deze

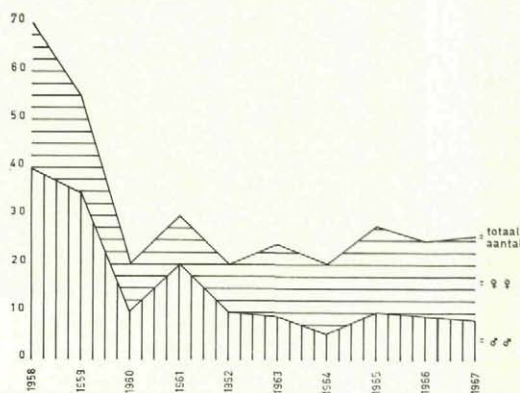

Fig. 4. Verloop van de korhoenderstand in het staatsnatuurreservaat „De Groote Peel” gedurende de periode 1958-1967, naar waarnemingen van de reservaatbewaker M. H. van Deursen te Ospel.

bedreiging jaren lang aanwezig geweest en zij zal ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de stand der dieren.

In het natuurreservaat „De Grootte Peel” werden inmiddels de volgende beschermende maatregelen voor het Korhoen getroffen. De jacht op deze vogel is overal in het reservaat verboden. Op plaatsen waar hij in groter aantal aanwezig is en was wordt extra aandacht aan de bewaking besteed. Om meer gunstige biotopen te scheppen werd een begin gemaakt met het gereguleerd afbranden en afmaaien van heide en peelbanen. Op plaatsen waar het Korhoen zich gaarne ophoudt werden kleine wildakkers ongeveer ter grootte van enkele aren aangelegd, waarop in hoofdzaak boekweit wordt verbouwd; ± 10 van deze voerakkerkes zijn momenteel in gebruik.

Het strooien van graan op plekken waar de vogels zich graag ophouden, behoort mede tot de beschermende maatregelen. Hierbij behoort te worden aangetekend dat de heer J. J. C. Tanis van de afd. Ornithologie van het RIVON van oordeel is, dat bijvoeding niet nodig is en zelfs af te raden als het biotoop veilig gesteld is, wat hij het meest belangrijk acht voor de handhaving van het bestand.

Een andere beschermende maatregel is het beperken van het aantal vergunningen om zich buiten de wegen en paden te mogen bevinden, o.a. voor het waarnemen en/of fotograferen van vogels. In het bijzonder geldt dit voor het plaatsen van schuiltenten voor fotograferen op de balderplaatsen.

Met het rooien van de snel opschietende berken werd een begin gemaakt, maar om een aantal biotopen te redden zal toch met voortvarendheid gezocht moeten worden naar een oplossing van het probleem van de overal opschietende bomen. Voor-

al aan de randen van het reservaat ontwikkelt zich een te sterke begroeiing van berken-, eiken-, en dennenbosjes. Deze houtopstanden bedreigen de aanvliegroutes van het Korhoen. Op verscheidene plaatsen in de Peel, waar vroeger het Korhoen regelmatig was aan te treffen, omdat de vogel daar onbelemmerd van de foerageerplaatsen buiten het reservaat naar binnen kon vliegen, worden thans geen vogels meer waargenomen. Momenteel resten nog slechts een drietal plaatsen waar ze ongehinderd tussen akkers en reservaat heen en weer kunnen vliegen. Een der belangrijkste punten bij het handhaven van het korhoenbiotoop in dit gebied is derhalve het vrij houden van begroeiing op de aanvliegroutes.

In begin 1967 is met een zg. slagmaaier een stuk lange heide en een hoeveelheid berkenopslag gemaaid. Deze slagmaaier werd tevens gebruikt om stroken (brandwegen) door het terrein te trekken om dit later zonder al te groot risico in kleine gedeelten te kunnen afbranden, bv. telkens stukken van $\pm \frac{1}{2}$ ha.

De beheerder van het reservaat, de bosbouwkundig hoofdbambtenaar J. A. A. van Schendel, won in verband met de achteruitgang van het Korhoen advies in bij het ITBON (Instituut voor toegepast Biologisch Onderzoek in de Natuur), mede om een inzicht te verkrijgen in de verhouding van de seksen. Het daarop gevolgde onderzoek door J. A. Eygenraam (zie zijn mededeling nr. 66/1965 „Ecologie van het Korhoen”) in maart 1962 toonde aan, dat de seksenverhouding toen niet ongunstig was maar wel voor verbetering vatbaar. Uit dit onderzoek kwam tevens naar voren dat het terrein onbewoonbaar was voor de Korhoenders vooral door de veel te hoog opgegroeide Struikheide. Na dit onderzoek werden veel van de hiervoren op-

gesomde beschermende maatregelen getroffen. De resultaten waren direct waarneembaar en wel in een verbetering in de seksenverhouding, hetwelk ook weer terug te vinden is in de grafiek (fig. 4).

Met genoegen mogen wij vaststellen, dat de vooruitzichten voor een goede koroenderstand thans beter zijn dan enkele jaren geleden. De jongste waarnemingen van het voorjaar 1967 wijzen dit uit.

Talrijkheid aan vogelsoorten in verschillende landschappen

D. M. DE VRIES EN
G. DE VRIES-SMEENK.

VOORBESCHOUWING

Afgezien van vogels op trek, is hun binding aan een of meer landschappen groot te noemen in vergelijking tot die van planten. Dit niettegenstaande, beter gezegd dank zij, hun beweeglijkheid. Hierdoor zijn zij immers gemakkelijk in staat een hun beter passende omgeving op te zoeken, wanneer zij in een minder gunstige zijn verzeild geraakt. In zo'n geval kunnen planten nog wel meer of minder gedijen, indien er toevallig een geringere mededinging is van soorten, welke op die standplaats thuis behoren, o.a. door voor deze ongunstige weersomstandigheden.

De gebondenheid van vogels aan het landschap gaan wij uiteraard na in de tijden, dat er geen of weinig echte trek is, dus in de winter en in het broedseizoen. 's Winters zijn het vooral voedselvoorraad en dekkingsmogelijkheden, die de binding bepalen. Aard en vereiste hoeveelheid van het voedsel zijn voor de verschillende vogelsoorten ongelijk, alsook hun dekkingbehoefte. In het broedseizoen komt daarbij nog de mogelijkheid tot nestelen ter plaatse. Ingeval voedselzoeken en broeden in een verschillende omgeving plaats hebben, zoals bij de Blauwe reiger

en de Spreeuw, komt het tot pendelen onder de vogels. Daarnaast zijn er nog andere behoeften in verband met het landschap, zoals die aan een geschikte verheven zangpost of uitkijkpost en aan een rustplaats. Ten opzichte van het landschap kan dus onderscheid gemaakt worden tussen broeders, voedselzoekers en rusters, waarbij het een het ander niet behoeft uit te sluiten.

Wil men een behoorlijk inzicht verkrijgen in de bindingsgraad (2) van de vogelsoorten aan het landschap, dan kan men niet buiten het verrichten van tellingen, niet alleen van het aantal vogelsoorten, maar ook van de hoeveelheid van elke soort. Veel tellingen zijn een vereiste, liefst in alle te onderscheiden landschapstypen en verspreide gebieden. De door de tellingen verkregen waarden dienen goed vergelijkbaar te zijn. Aangaande het aantal soorten betekent dit, dat steeds eenzelfde oppervlaktemaat moet worden gebezigd bij het inventariseren (voor de berekening van het gemiddeld aantal individuen per landschap geldt dit niet). Het is echter niet noodzakelijk, dat het werkelijke aantal aanwezige vogels binnen zo'n oppervlakte wordt bepaald. Dit zou het ver-